

Louis Tregardt se dagboek 1836–1838.

Vertaling en aantekeninge deur

Jackie Grobler. Pretoria: Litera. 2013, 290 pp.

ISBN: 978-1-920188-44-3.

DOI: <http://dx.doi.org/10.4314/tvl.v51i2.28>

Die histories-wetenskaplike waarde van Louis Tregardt se dagboek kan moeilik oorskat word, in weerwil van die vervaardiger van die Engelenburgkopie van die oorspronklike handgeskrewe teks se opmerking dat die Tregardt-trek vir die wetenskap “biezonder onbelangrijk” was (Preller, *Dagboek van Louis Trichardt [1836–1838]*, 1938). (Die oorspronklike spelling van die naam word hier gebruik, vgl. Grobler 4). T. H. le Roux verwys byvoorbeeld in sy uitgawe van die teks na F. W. Reitz wat die belang van die dagboek met dié van Samuel Pepys se *Diary* vergelyk. Jackie Grobler se moderne Afrikaanse vertaling maak hierdie kleinood vir die eerste keer toeganklik vir ’n hele nuwe generasie lesers voor wie se oë mense en gebeure van 175 jaar gelede soos in ’n roman nuwe lewe kry.

As ’n mens Afrikaans as hoofvak gehad het op universiteit, was die kans goed dat daar van jou verwag is om grepe uit die dagboek te lees en dan taalkundig te ontleed—gewoonlik met die doel om te wys hoe Afrikaans Tregardt se taal in wese is. In werklikheid het die dagboek nie regtig soos moderne Afrikaans gelees nie—Tregardt se taal was nie altyd baie toeganklik nie. Een van die heerlike ontdekkings met Grobler se vertaling, nou dat ’n mens verby die gesukkel met die taal kan kom, is dat die dagboek ook as ’n literêre teks—’n roman of drama—gelees kan word. Die dramatiese gebeure waarvan Tregardt skryf, soos die trek met waens, vee en al dwarsoor die Drakensberg, is trouens al gebruik in Pieter Pieterse se bekroonde jeugboek *Die pad na die see* (1988) en die dagboek as geheel is die grondstof vir Jeanette Ferreira se roman *Die son kom aan die seekant op* (2007).

Grobler self stel dit in sy Voorwoord so:

“Hierdie dagboek is veel meer as ’n blote verslag van daaglikse trekskofte, gebeure en/of terugslae. Dit voer die leser mee tot in die harte en siele van ’n handjie vol pioniers uit die Groot Trek. Dit vertel, soos geen ander geskrif uit daardie jare nie, van hierdie mense van vlees en bloed se passie, drome, frustrasies, verwagtinge, en hulle verpletterende teleurstellings.

Soos gesê, is Tregardt se dagboek in die oorspronklike Nederlandsgekleurde Afrikaans, nie al te maklike leesstof nie, maar Grobler, ’n baie vaardige skrywer, se vertaling maak dit ’n besonder leesbare boek en sy voetnote is ’n onmisbare hulp om die wêreld van hierdie trekkers voor ons oë te laat ontplooi. Die voetnote getuig tewens ook van die noukeurige speurwerk wat Grobler, ’n historikus, gedoen het om bepaalde onsekerhede vir die leser rakende allerlei aspekte van die trek te help opklaar. Dit voeg ekstra waarde toe tot hierdie werk.

In sy Inleiding sit Grobler die publikasiegeskiedenis van die dagboek vanaf Preller se 1917-uitgawe tot die 1966-uitgawe van T. H. le Roux uiteen, gee hy inligting oor Tregardt en sy reisgenote en die Van Rensburgtrek met sy tragiese einde en verduidelik hy ook sy vertaalwerkwyse. Van groot hulp is die lys van “Dramatis personae” (soos wat Grobler hulle noem): al die persone wat in die dagboek genoem word. Dié lys word gereeld geraadpleeg omdat ’n mens wel plek-plek nodig het om weer die kloutjie by die oor te bring wanneer Tregardt vir die eerste keer ’n naam gebruik en ’n nuwe karakter sy intrede maak.

Hierbenewens is daar ook ’n verklarende woordelys met ’n stuk of 67 woorde of uitdrukkinge wat na Grobler se oordeel vir hedendaagse lesers waarskynlik vreemd of selfs heeltemal onbekend is. Enkele voorbeelde uit hierdie lys is:

band kort: die ring van yster wat om die wawiel gaan, effe kleiner maak

kween: onvrugbare vroulike bees of perd

luns: die ysterpen wat deur die gat in die punt van die as kom om te verhinder dat die wiel uitval

vuurslag: 'n stuk staal waarmee vonke uit 'n vuursteen geslaan word. (Le Roux gee in sy glossarium effens meer inligting: "metaalring om by die ou voorlaaier-geweue vuur te slaan op die vuursteen".)

Alhoewel sommige van die woorde waar-skynlik nie vir alle lesers ewe vreemd is nie—vergelyk byvoorbeeld *dag* ("het gedink"), *heet* ("genoem word"), *hot/haar* (links/regs) en *wis* ("geweet")—is die lys wel waardevol en bevat dit mooi vondste, soos *kreupelkraal* ("'n spesiale kraal vir siek of beseerde vee" en *lammerwolf* ([miskien] "hanswolf").

Die vertaling lees besonder vlot en maklik. Hierby moes Le Roux se uitgawe met sy omvattende glossarium en toeliggende aantekeninge van onskatbare waarde gewees het vir Grobler, al kies hy nie altyd om Le Roux se verklarings te gebruik nie, maar om eerder so na as moontlik aan te sluit by die oorspronklike dagboek. Ter illustrasie: Grobler vertaal die inskrywing by 11 Oktober 1837 ("Die grote Snees, Wintvogel, liep nog met zijn groote baatje") as: "Die groot skepsel, Wintvogel, loop nog met sy groot baadjie [aan]". Volgens Le Roux is hierdie *grote baatje* eintlik 'n Tregardt-vertaling van die Engelse *great coat*. (Dit dien ook as voorbeeld van die geringe Engelse invloed wat in die dagboek te bespeur is). In moderne Afrikaans sal ons eerder van 'n *jas* praat.

Die woorde *kaffer(s)* en *meid(e)*, wat vandag as pejoratief gesien word, word deur Grobler vervang met *swart man / mense*, *swartes* of *swart vroue* en wel op so 'n manier dat dit doodnatuurlik voorkom. Die vertaling getuig van die sukses van die balanseertoertjie om aan die een kant iets te behou van Tregardt se "Voortrekkerafrikaans", soos wat Grobler dit noem, maar aan die ander kant 'n lewendige, moderne Afrikaans te laat opklink.

Grobler slaag voorts ook daarin om die humor wat dikwels deurskemer in Tregardt se skryfwerk, te behou. Vergelyk die inskrywing by 10 Februarie 1837: "Carolus het die more uitgery om patats te gaan grawe op die doringrug. Toe hy terugkom [hoor ons] was dit 'n mielietuin". Hy boots ook gereeld die uitspraak van Izak Albach, een van die smede en van Franse herkoms, na—miskien tot vermaak van medetrekke wat dalk die dagboek te lese of te hore gekry het.

Dat die dagboek sy eie eise aan 'n vertaler stel, is duidelik. Dit is soms byvoorbeeld moeilik om tred te hou as gevolg van Tregardt se onduidelike gebruik van voornaamwoorde, soos by die inskrywing van 13 Mei 1837 (daar is baie ander soortgelyke gevalle): "Hy [Carolus] was weer met ou Botha in gesprek oor die mes; en hy het met nadruk verklaar dat hy 'n sogenaamde smid is en hy nie". In sy voetnoot wys Grobler daarop hoe onmoontlik dit is om presies te weet wie nou die sogenaamde smid is en wie nie.

In die moderne Afrikaans van die dagboek leer ons die trekke ken soos in 'n drama: die opvlieënde en gewelddadige Carolus, Tregardt se oudste seun; die treurbol van 'n "ou Botha" (weliswaar ongeveer 11 jaar jonger as Tregardt); die selfsugtige en taamlik onbetroubare korrelkop Jan Pretorius—wat ook sommer Izak Albach se rib afskop tydens 'n stryery (vergelyk die inskrywing op 12 Maart 1837—; die kranige maar kwaai "juffrou" Scheepers wat gereeld pakke slae uitdeel onder haar kinders; Pieta, Tregardt se tweede oudste seun; en die driftige jong Hendriena. En dan is daar natuurlik die leier: Lewies (of Lowies) Tregardt self, wat elke dag pligsgetrou die beeste tel en die getal opskryf en verslag doen van die klein doen en late van sy kuddetjie mense. Hy moet dikwels as arbiter optree in die onderlinge getwis oor alles en nog wat en het ook ken-nelike vertroue en agting van sy swart buurmans geniet. Nie een van die mans was nou eintlik 'n watwonderse jagter nie, maar

dan het hulle gewere natuurlik ook veel te wense oorgelaat. Fluks en hardwerkend, met besondere uithou vermoë was hulle—altans die meeste, die vrouens ingesluit—wel. Tot met Tregardt se hartroerende slotwoorde by die dood van sy vrou op 1 Mei 1838 boei Grobler met sy vertaling die leser.

Vir taalkundiges was Tregardt se dagboek nog altyd van onskatbare waarde, omdat dit vir ons so 'n goeie idee gee van hoe Afrikaans in die dertigerjare van die 19de eeu geklink het. 'n Verdere pluspunt van Grobler se vertaling is dat dit weer lesers se belangstelling in die baanbrekerswerk van Preller en Le Roux wek. So is dit interessant om te lees dat Preller aanvoer dat een van die redes vir die skryf van die dagboek die belangstelling en aanmoediging van Martha, Tregardt se vrou, was. Preller maak hierdie afleiding uit die manier waarop Tregardt noukeurig verslag doen van aanleenthede waarin sy vrou op die een of ander wyse betrokke was of waarin sy belang gestel het. Taalstudente word aangeraai om Grobler se vertaling naas die 1966-Le Roux-uitgawe te lees, want Le Roux se noukeurige taalkundige ontleiding van die teks is tot nog nie op dié skaal nagedoen nie.

Uit die volgende weergawes (uit die inskrywing op 14 April 1837) kan lesers self 'n idee vorm van hoe Grobler se vertaling daar uitsien deur dit met die oorspronklike teks in die Le Roux-weergawe te vergelyk. Le Roux:

Toen zij (Hendriena) te huis kwam voer zij uit—en schelt woorden en drigementen reden voerende—en z(e)i, dat mijn vrouw zoude gezegt hebben dat Hanna Schepers mooijer is als zij maar zij z(ei) Hanna Schepers ken haar moeijegheid en haar gat steken [Preller vertaal hierdie laaste uitdrukking heel preuts in Latyn: *inserere in anus* – NB]. Het staat voor eers vraaij genoeg voor een jonge juffrouw om zo een taal te voeren. Nog voegde zij er bij dat Piet Tregard ook zegt dat hij liever na Hanna Schepers vrij als na haar, maar hij ken na zijn moer lopen.

Grobler se vlot vertaling lui so:

Toe sy by die huis kom, vaar sy uit—in skelwoorde en dreigemente die rede voerende—en sê dat my vrou sou gesê het dat Hanna Scheepers mooier is as sy, maar sy sê Hanna Scheepers kan haar mooiigheid in haar gat steek. Dit is verregaande vir 'n jong juffrou om so 'n taal te gebruik. Verder voeg sy by dat Piet Tregardt ook sê dat hy liever na Hanna Scheepers vry as na haar, maar hy kan in sy moer loop.

Ten slotte: dit wat Le Roux (1966) in sy Inleiding gesê het, bly ewe waar vandag. Grobler se vertaling bied vir “die letterkundige [...] stof vir skets en verhaal; vir die taalonderzoeker [...] materiaal vir menige vrugbare studie.” Wat laasgenoemde betref, hoop 'n mens dat sowel die Le Roux-weergawe van die dagboek as die Grobler-vertaling as 'n elektroniese korpus aan ondersoekers beskikbaar gestel sal word.

Geraadpleegde bronne

- Le Roux, T.H. *Die dagboek van Louis Trichardt*. Tweede uitgawe. Pretoria: J. L. van Schaik, 1966.
Preller, Gustav. *Dagboek van Louis Trichardt (1836–1838)*. Tweede, verbeterde uitgaaf. Kaapstad: Nasionale Pers Beperk, 1938.

Nerina Bosman

Nerina.Bosman@up.ac.za
Universiteit van Pretoria
Pretoria